

BİBLİYOGRAFYA :

R. Ekrem Koçu, "Balaban İskelesi, Balaban İskelesi Hanları, Bekâr Odaları, Kahvehaneleri, Kayıkhaneleri", *İstA*, IV, 1949-1955; Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, II, 471.

ÖZKAN ERTUĞRUL

BALASAGUN

Sovyetler Birliği'nin
Kırgız Cumhuriyeti'nde
Çu nehri havzasında bulunan
eski bir şehir.

Kaynağını Tanrı dağlarından alarak çölde kaybolan Çu (Chuis) nehrinin etrafı çok eski zamanlardan beri özellikle Türkler'in oturduğu bir havzadır. Birçok köy, kasaba, şehir bu nehrin civarında kurulmuştur ve Balasagun da bunlardan biridir. Ancak yeri tam olarak tesbit edilememekte, bugünkü Ak-Peşin harabelerinin bulunduğu yerde kurulmuş olduğu kabul edilmektedir. İslâmiyet'in Orta Asya'ya girişi sırasında gelişen olaylar dolayısıyla İslâm kaynaklarında adı Balâsagün, Balâsâkûn veya Velâsâğun şekillerinde sık sık zikredilmiştir. Kâşgarlı Mahmud'un verdiği bilgiye göre Balasagun Kuz-Balık, Kuz-Uluş veya Kuz-Ordu (kuzey şehir) adlarıyla da biliniyordu. Öte yandan bu ismin Çin kaynaklarında Husze-wolu-do şeklinde Çince'ye tercüme edilerek yazıldığı görülmektedir.

İbn Hurdâzbih, Makdisî, Gerdizî ve Yâkût el-Hamevî gibi müellifler Balasagun'u Türkler'in başşehri, büyük şehir ve bir kültür merkezi olarak tasvir etmektedirler.

Balasagun'un Çu yakınında ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Kâşgarlı Mahmud, Türk başbuğu Şu'nun Altın Tağ'dan geri dönüp Çu nehrinin kenarına geldiğinde Balasagun'un yanına Şu adında bir kale inşa ettirdiğine dair rivayeti nakleder. Ayrıca Zülkarneyn'in Semerkant'ı geçip Türk ülkesine yöneldiği sıralarda Türkler'in kuvvetli ve büyük bir ordusu bulunan Şu adında genç bir hâkanları olduğunu ve bu hâkanın Balasagun yakınında Şu Kalesi'ni yaptırdığını söyler. Ata Melik Cüveynî ise Balasagun'un kuruluşunu daha sonraki bir tarihte göstermekte. Uygurlar zamanında Böğü Kağan tarafından inşa edildiğini kaydetmektedir.

Balasagun bölgesi VII. yüzyılda Batı Göktürk Hükümdarı Tung Yabgu'nun idaresinde bulunuyordu. Çinliler batı yayılışı sırasında 658'de, kaynaklarında Şu, Sui-ye Çing yani "Şu Kalesi" diye zikrettikleri Balasagun'u ele geçirdiler. Tür-

gişler'in güçlenmesi ve yayılması sırasında onların başşehri olan Balasagun 766'da Karluklar tarafından zaptedildi. Daha sonra ise Karahanlılar Mâverâünnehir'e indiler; Bilge Kül Kadir, Kara Han unvanı ile Balasagun'da oturdu. Beyhâkî'nin yazdığına göre İlig Buğra'nın oğlu Hârun Buğra Han ve Togan Han Balasagun'u başşehir yaptılar ve ülkeyi buradan yönettiler. Karahanlılar Balasagun'a İslâmî veche kazandırdıkları gibi burada para da bastırdılar. Bu arada sosyal ve ekonomik refah yabancıları şehre çekti. Mâverâünnehir'den gelen Soğdca Balasagun'da yerleştiler; kıyafetlerini Türkler'ininkine benzeterek dinî ve ticarî yaşayışlarını devam ettirdiler. Bu dönemde Türkçe'ye birçok Soğdca (Eski Orta Farsça) kelime girmiştir. Karahanlı kültür ve sanatı özellikle Balasagun'da gelişti; Kutadgu Bilig'in müellifi Yûsuf Has Hâcib Balasagun'da doğmuştur. İslâm hukukçularından Muhammed el-Balasagunî et-Türkî ile Cemâl-i Karşî gibi şahsiyetler de Balasagunlu'durlar. XI. yüzyılda Karahanlılar Büyük Selçuklular'ın yönetimine girince şehir önemini kaybetmeye başladı. XII. yüzyılın ilk çeyreğinde Yenisey taraflarında oturan Karahıtaylar, Çu havzasına kadar olan geniş toprakları istilâ ettiler. Bu sırada Gur Han Balasagun'u ele geçirdi (1130) ve orayı merkez yaptı. Mâverâünnehir'in hâkimi olan Hârizmşah Sultanı Muhammed (1200-1220), Karahıtaylar'a karşı harekete geçerek Gur Han'ı Talas yakınındaki İlämiş'ta mağlûp etti. Karahıtaylar çaresiz kalınca Balasagun'a döndüler, fakat başşehir ahalisi Gur Han'a cephe alıp kale kapılarını kapattı. Bunun üzerine Karahıtay kuvvetleri Ağustos-Eylül 1210'da şehri kuşattılar ve kısa sürede içeri girdiler. Hükümdarın verdiği emirle şehir üç gün yağma edildi ve katliama mâruz bırakıldı; 47.000 kişi öldürüldü, sağ kalabilenler de şehri terkettiler.

Balasagun halkının Moğollar'la münasebetleri daima iyi olmuştur. Cengiz hânedanı ile akrabalık kurulmuş (1218), Almaliğ Meliki Buzar Han burayı da birlikte yönetmiştir. Moğollar batıya giderken Cengiz'in kumandanı Cebe Balasagun'u kolayca zaptetmiş, böylece burası Mâverâünnehir ve Afganistan, hatta Horasan şehirlerine göre daha şanslı olmuştur. Balasagun'a Gu-Balık diyen Moğollar, yönetimin Karahanlı ailesine mensup biri tarafından devam ettirilmesine izin verdiler. Efrâsiyâb neslinden Buzar Han'ın torunu Dânişmend Tigin, 1259'da Balasagun'un yöneticisi olarak görünmektedir. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Cengiz

soyundan gelen hükümdarlar arasındaki mücadeleler sırasında şehir birkaç kere yakılıp yıkıldı. Balasagun XIV. yüzyılda eski önemini kaybetmeye başladı. Şehrin etrafında bazı kasabalar kuruldu ise de uzun ömürlü olamadılar; Moğol göçebeleri Çu boyunda ve yine Balasagun'da yaşayışlarını devam ettirdiler.

XIX. yüzyılda Rus tarihçisi Barthold ve 1950'li yıllarda da L. P. Kizlasov, P. N. Kojemyako, A. M. Şerbak ve L. P. Zeyablin Ak-Peşin ile çevresinde arkeolojik araştırmalarda bulundular. Yapılan kazılarda etrafı çift surla çevrilmiş olan şehrin harabeleri ortaya çıkarılmış ve bölgenin bilinmeyen zengin kültürü aydınlığa kavuşturulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Makdisî, *Ahşenü't-tekâstm*, s. 275; *Dîvânü Lugâti't-Türk Tercümesi*, I, 33, 62, 124, 127, 471, 475, 498; II, 49; III, 145, 413, 441; Yûsuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig* (trc. Reşit Rahmeti Arat), Ankara 1974, s. 2; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşây*, II, 87-88; Haydar Mirza, *The Târîkh-i Rashidî* (trc. E. D. Ross), Delhi 1986, s. 58, 94, 287, 289, 361-364; E. Chavannes, *Documents sur les Turcs Occidentaux*, Petersburg 1900, s. 10, 28; Zeki Velidî Togan, *Bugünkü Türkiili Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1942-47, s. 5, 96, 100, 110, 317, 534; a.mlf., "Balasagun", *İA*, II, 269-272; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmsahlr Devleti Tarihi*, Ankara 1956, s. 52-53, 89, 95, 185, 192, 226; M. Şerbak, *Moneti iz raspokop grodişca Ak Beşim V. 1953-1954 gg: Uçenye Rapiski Instituta Vostokovedeniya Akademii Nouk SSR*, Moskav 1958, XVI; W. Barthold, *Socineniya*, Moskav 1963, II/1, s. 39-40, 42-46, 49-52, 54, 56, 125, 132, 133-136, 141, 263, 454, 502, 549, 551; a.mlf., *Türkistân* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Küveyt 1401/1981, s. 375, 377, 392, 426, 437, 459, 476, 516, 522; a.mlf.—J. A. Boyle, "Balâsâğhün", *EP* (İng.), I, 987; E. Bretschneider, *Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources*, London 1967, I, 18, 226-228, 257; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, İstanbul 1981, s. 16, 17, 38, 40, 42, 47, 48, 49, 51, 55, 60, 61, 63, 126, 141-143, 270; Bahâeddin Ögel, *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara 1984, s. 171, 263, 315, 322, 325-326, 328, 330; Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılara Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 1985, s. 26, 27, 28, 138, 196; "Ak-Beshim", *GSE*, I, 179-180; C. E. Bosworth, "Balâsâğün", *Elr.*, III, 582-583.

ENVER KONUKÇU

BALAT

Antik Milet şehrinin
harabeleri üzerinde kurulan
Ortaçağ'ların önemli ticaret limanı
ve şehri.

Balat Latince veya Grekçe *palatium*-dan türemiş bir kelime olup "düzlük, taş döşeli zemin, taş yol, kaldırım, kaldırım taşı" anlamında Arapça'ya da geç-